

Dinko Gruhonjić*
Smiljana Milinkov
Filozofski fakultet
Univerzitet u Novom Sadu

UDK: 316.723:32(497.113Novi Sad)
DOI: 10.19090/gff.2022.2.277-295
Originalni naučni rad

POLITIČKI GRAFITI EKSTREMNOG NACIONALIZMA KAO PROPAGANDNI MEDIJ U NOVOM SADU, EVROPSKOJ PRESTONICI KULTURE

Cilj rada je da razmotri kontradiktornost između činjenice da je Novi Sad Evropska prestonica kulture za 2022. godinu, a da su istovremeno fasade zgrada i javne površine naružene ekstremno nacionalističkim političkim grafitima. Istraživanje se zasniva na kritičkoj analizi diskursa grafita, što predstavlja doprinos do sada nedovoljno izučavanoj problematici poruka političkih grafita. U radu se analiziraju grafiti kojima se slave osobe koje su osuđene na doživotne zatvorske kazne zbog sudski dokazane krivice za masovne ratne zločine u jugoslovenskim ratovima iz devedesetih godina 20. veka, kao i grafiti sa rasističkom i neonacističkom sadržinom. Tema analize su i grafiti kojima se slavi invazija Ruske Federacije na Ukrajinu. Sve pobrojano je u suprotnosti sa tradicionalnim vrednostima Vojvodine, kao što su multietničnost, multikulturalnost, multikonfesionalnost i višejezičnost, što su ujedno i vrednosti na kojima se zasniva i Evropska unija, koja je Novom Sadu dodelila titulu Evropske prestonice kulture. Izostankom utvrđivanja odgovornosti i sankcionisanja autora tih grafita mržnje, nadležni državni organi šalju poruku javnosti da je takvo ponašanje dozvoljeno. Time se potkrepljuje teza da "...grafiti više nisu samo medij političke opozicije, nego sve češće postaju i medij političkih struktura na vlasti", odnosno da "grafit može da bude medij pobune - ili represije" (Velikonja, 2020).

Ključne reči: Novi Sad, Evropska prestonica kulture, politički grafiti, nacionalizam, diskurs

UVOD

Grafiti su kompleksan fenomen koji obeležava određeni urbani javni prostor. Oni su specifični oblik "neumesnog" pisma, a proizvode se jednostavno, najčešće pomoću boja u spreju. Oni su nezvanični, neformalni i, najčešće, ilegalni (Pavoni, Zaimakis, Campos, 2021). Grafiti kakve danas poznajemo kao *street art* su nastali u SAD početkom sedamdesetih godina 20. veka, zajedno sa hip-hop muzikom i plesom poznatim kao *breakdance*, u podzemlju kultura siromašnih gradova istočne američke obale (Macdonald, 2001). Mitja Velikonja (2020) pravi razliku između političkih grafita i *street arta*, iako i jedno i drugo definiše kao

---

* dinko.gruhonjic@ff.uns.ac.rs

osobene, dvodimenzionalne ili trodimenzionalne ilegalne vizuelne izraze koji prenose poruku vezanu za javni prostor u kom su stvoreni (Velikonja 2020: 44).

Istraživanja u oblasti proučavanja političkih grafita do sada nisu bila obimna. Na primer, Čejfi (Chaffee, 1993) je napisao jednu od retkih studija o političkim grafitima, koja se bavi španskim i latinoameričkim iskustvom u novijoj istoriji. Američki istraživač T. Olberg (2013) bavio se političkim grafitima na izraelskom zidu razdvajanja. A antropološkinja obrazovanja Hivon Čang (Chang, 2008) zastupa tezu da svaki spis odražava sklonost autora.

Grafiti su važna tema za naše shvatanje supkulturalnog urbanog prostora i "senki" grada (Hana, Šel, 2021), jer "znamo da zid želi da se na njemu piše" (Barthes, 2013: 84). Grafiti su supkulturalni izraz pomoću kojeg ljudi koji inače nisu uključeni u demokratski dijalog mogu sebe da izraze i da naglase probleme koji ih tište na jednostavan način (Iveson, 2009). Politički grafiti su specifična vrsta grafita (Alonso, 1998; Zaimakis, 2015), koji mogu otkriti funkcionisanje demokratije i samog grada. "Urbani prostor je i baza i alat za političko izražavanje, koji može govoriti o odlučivanju političara, od lokalnog do međunarodnog nivoa" (Hana, Šel, 2021: 3). Politički grafiti su često u vezi sa kritičnim društvenim događajima u demokratskim društvima (Alonso, 2008).

Velikonja tvrdi da politički grafiti traju onoliko koliko iritiraju političke protivnike ili lokalne vlasti, koji ih brzo uklanjaju, uništavaju ili menjaju. On navodi da "najveći deo ekstremističkih poruka koje desničari raspršuju, pišu ili lepe u postsocijalističkim urbanim sredinama ponavlja ono što su pre njih rekli ili uradili ljudi na vlasti" (Velikonja: 222). Zbog svega navedenog, u radu se problematizuje i analizira poruka vlasti koja ne uklanja ekstremno nacionalističke grafite u Novom Sadu

Držeći se mota studija kulture da „nema teksta bez konteksta“, Velikonja ukazuje na tri glavne epistemološke polazne tačke koje smatra važnim u istraživanju "grafitologije", nauke za koju pledira da postane disciplina, a to su kontekst, namera i recepcija grafita (*isto*). U ovom radu, fokus istraživanja biće na dekonstrukciji konteksta i namere, u okviru kojih u gradu koji predstavlja Evropsku prestonicu kulture nastaju ekstremno nacionalistički grafiti, jer su "društvene okolnosti i ideološki okvir grafita retko predmet istraživanja" (*isto*: 13).

Ovim radom autori žele da doprinesu boljem razumevanju supkulturnog fenomena političkih grafita, koje društvene i humanističke nauke do sada nisu dovoljno istražile, iako politički grafiti u dobroj meri predstavljaju odraz načina na koji funkcionise demokratija u pojedinom društvu. Izučavanje političkih grafita može biti korisno za bolje razumevanje političkog simboličkog prostora. U slučaju

ekstremno nacionalističkih grafita, izučavanje ovog fenomena može da vodi do načina ograničavanja moguće zloupotrebe političkog simboličkog prostora ili pak do zaključka ili sumnje da iza takvih grafita ponekad stoji vlast.

Metodom analize diskursa političkih grafita ekstremno nacionalističkog sadržaja u Novom Sadu autori žele da pruže uvid u to koliko se ta pojava kontekstualizuje i objašnjava društvenu semiologiju, odnosno kako se odgovara na pitanje na koji način određene društvene grupe koriste znakove da bi legitimizovale svoj dominantan položaj. To je ključno kako bi se razumelo kakvu ideološku poruku nose takvi grafiti, koje strukture moći oni predstavljaju i kakve praktične političke posledice imaju.

TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR

Politička upotreba grafita kao sredstva samoizražavanja i kritike, posebno u kontekstu redukovane slobode izražavanja seže do Rimskog carstva, preko Frankove diktature u Španiji, Pinočeove u Čileu, a i tokom nacizma u Nemačkoj, u logorima za političke zatvorenike. To nije iznenađenje jer su politički grafiti posebno prikladni za proizvodnju kontrahegemonističkih diskursa. Koriste ih marginalizovane osobe i politički akteri koji nemaju pristup institucionalizovanim oblicima političkog učešća ili oni koji veruju da, “kao i obično, politika neće doneti željenu promjenu” (Waldner, Dobratz, 2013: 387). Naime, “...politički grafiti i *street art* su pre svega politička umetnost, artivizam, specifična ulična veza između politike i estetike” (Velikonja, 2020: 30). Oni su, dakle, vizuelni politički činovi.

Za razliku od supkulturnih grafita koji predstavljaju simboličku pobunu protiv otuđene visoke umetnosti, politički grafiti su direktna kritika postojeće društvene i političke situacije. U oba slučaja, grafiti su oruđe masovne dekonstrukcije (...) Ezopovski jezik, višebojna razigranost i polisemija supkulturnih slika, zamenjeni su kratkim, neočekivanim i upečatljivim parolama koje ističu odlučnost tako što koriste imperative, provokativne reči, namerno uvredljiv i vulgaran rečnik i psovke... (*isto*: 58)

Takvi grafiti su onoliko kritički koliko su kritički opredeljeni njihovi autori. “Ukratko, politički grafiti su sažeto, dramatično, odsečno izraženi programi političkih grupa” (*isto*: 62). Oni uglavnom nisu anonimni i njihovi autori se često potpisuju svojim imenima ili simbolima organizacija ili pokreta. Svrha je očigledna: objavi jasno i glasno ko je tvorac grafita. Oni su propagandni medij i zato se beskonačno ponavljaju.

Kada je reč o mobilisućim političkim grafitima, postoji mnogo različitih tradicija ulične vizuelne političke komunikacije: od grafita nastalih tokom maja

1968. u Francuskoj, političkih murala u Severnoj Irskoj, političkih grafita u španskoj regiji Baskija, do “Arapskog proleća”, i tako dalje. Ovim primerima zajedničko je sledeće: za razliku od drugih oblika grafita i ulične umetnosti, politički grafiti imaju, naravno, eksplicitno politički sadržaj (Pavoni i dr., 2001), koji je osmišljen kao otpor pravnim, političkim i verskim autoritetima u društvu. Politički grafiti su alternativno sredstvo komunikacije i sredstvo za političku mobilizaciju među suparničkim političkim grupama koje preko zidova pregovaraju o sukobu političkih identiteta. “Važno je naglasiti tu kolektivnu dimenziju”, jer drugim rečima, “dok su ‘obični’ grafiti u vezi sa individualnom supkulturom, politički grafiti su često proizvod kolektivne akcije” (*isto*: 11). Društveni pokreti mogu da koriste političke grafite kao deo svoga repertoara političkog aktivizma, koji je zapravo strategija otpora u borbama protiv politički moćnih aktera (Ryan, 2018). Politički grafiti mogu postati mesto otpora protiv autoritarnosti, ugnjetavanja i nepravde tokom razdoblja društvenih i političkih preokreta (Chaffee, 1988). To je posebno izraženo tokom perioda autoritarizma i ekstremne represije, kada protivnici takvih režima organizuju akcije „udari i beži“, ali je izraženo i od strane režima koji na taj način pokušava da mobiliše mase (Johnston, 2006).

Parole koje se šire političkim grafitima nisu didaktične, već imaju nameru da šokiraju; one ne nastoje da daju objašnjenja nego pokušavaju da ubede. Grafiti imati ultranacionalističke, ksenofobne i rasističke poruke, kao sredstvo za napad na manjine u društvu (Zaimakis, 2015). Grafiti danas nisu samo sredstvo političke opozicije već sve češće postaju “oružje jakih”, odnosno medij političkih struktura na vlasti. Odnosno, „grafit može da bude medij pobune - ili represije” (Velikonja, 2020: 70).

Jezik je pokazatelj odnosa moći i kontrole, ali i potencijalno sredstvo diskriminacije. U fokusu ovog rada su politički grafiti, kao specifično sredstvo izražavanja stavova. Kritička analiza diskursa bavi se odnosom jezika i moći, zbog čega je i odabrana za metodološki okvir. Osnovni principi kritičke analize diskursa jesu identifikacija i analiza lingvističkih manipulacija (Fairclough & Wodak, u: Silaški, Đurović, Radić-Bojanić, 2009: 14). Kritička analiza diskursa bavi se upravo analizom uloge diskursa u (re)produkciji odnosa moći i dominaciji određenih članova zajednice nad drugim. Tumačenjem datih jezičkih fenomena, u ovom slučaju poruka političkih grafita, ona može da utiče na iskorenjivanje socijalnih nejednakosti, razlika, predrasuda i stereotipa (Van Dijk, 1993: 249). Prema Van Dejku, strategija govora zasnovana na etničkim predrasudama i stereotipima počiva na pozitivnoj samoprezentaciji i negativnoj prezentaciji drugog. Uzevši u obzir aktuelni društveno-politički kontekst Srbije, kritička analiza diskursa političkih

grafita fokusirana je na model semantičke makrostrukture, to jest na izbor teme. To je primenjivo i na analizu diskursa ekstremno nacionalističkih grafita: prisustvo nacionalizma, homogenizacije i jedinstva nacije odvija se kroz tri osnovne diskursne strategije: razdvajanje, konflikt i tipizacija. Razdvajanje se najčešće realizuje retoričkim razlikovanjem nas i njih, konflikt se manifestuje kroz upotrebu vojnih metafora i ratnih slika, dok se tipizacija postiže upotrebom stereotipa (Bishop, Jaworski, 2003).

PRIMERI EKSTREMNO NACIONALISTIČKIH GRAFITA

U Novom Sadu već godinama se na fasadama zgrada ispisuju ekstremno nacionalistički grafiti kojima se najčešće slave osobe koje su osuđene na višedecenijske ili doživotne zatvorske kazne zbog sudski dokazane odgovornosti za masovne ratne zločine u jugoslovenskim ratovima iz devedesetih godina 20. veka, poput etničkog čišćenja i genocida. Dodatno, od početka invazije Ruske Federacije na Ukrajinu pojavili su se grafiti u obliku slova “Z”, nezvaničnog simbola ruskih oružanih snaga. Takođe, na novosadskim fasadama mogu se uočiti i nacistički i rasistički grafiti, koji su naročito vidljivi u delovima grada Satelit i Novo naselje.

Autori su se odlučili da u radu mapiraju grafite sa ekstremno nacionalističkom, šovinističkom, ekstremno desničarskom i neonacističkom sadržinom, kao i grafite kojima se slave osobe koje su osuđene za ratne zločine. U te svrhe, pored citiranih medijskih objava, autori su i sami pravili bazu fotografija grafita koji se nalaze u novosadskom naselju Liman, kao i u blizini i u samom kampusu Novosadskog univerziteta, tokom 2020, 2021. i 2022. godine.

Kako su preneli mediji¹, među uočenim simbolima su takozvani keltski krst (slika 1), arhaični hrišćanski simbol, koji je u novije vreme postao međunarodno obeležje po kojem se prepoznaju rasisti, antisemiti i pristalice ideologije “bele nadmoći” (white supremacy)².

---

¹ <https://voice.org.rs/poruke-mrznje-na-fasadama-evropske-prestonice-kulture-kao-brend-grada/>, pristupljeno 5. avgusta 2022.

² Prema enciklopediji Britanika (Britannica), “bela nadmoć” predstavlja uverenja i ideje koje tvrde da su “beli” ljudi superiorni u odnosu na druge rase. U savremenoj upotrebi, izraz “Bela moć” koristi se za opisivanje društvenih grupa koje podržavaju ultranacionalističke, rasističke ili fašističke doktrine. Bele rasističke grupe često su se oslanjale na nasilje kako bi postigle svoje ciljeve. pristupljeno 6. avgusta 2022.

Slika 1: Keltski krst u Novom Sadu (foto: VOICE/ustupljena fotografija)

Na fasadama su uočene i šifre 14/88 gde 14 označava slogan „Moramo osigurati budućnost naših ljudi i budućnost za belu decu“, američke rasističke organizacije „The Order“ Dejvida Lejna (David Lane, 1938-2007), teroriste, belog suprematiste, neonaciste i na 190 godina zatvora osuđenog zločinca. Broj 88 predstavlja nacistički uzvik „Heil Hitler“, jer je slovo “H” osmo u abecednom redu slova (slika 2).

Slika 2: Neonacistički simbol 88 (Heil Hitler!) u Novom Sadu (foto: VOICE/ustupljena fotografija)

Slika 3: Među grafittima je i amblem zloglasne vojne jedinice nacističke partije – SS divizije (foto: VOICE/ustupljeno)

Na primer, istraživački portal VOICE je u svom tekstu podsetio da je prošlo godinu dana od njihovog pisanja o pojavi ovih grafita, a gradske službe nisu prekrećile i uklonile poruke mržnje sa fasada novosadskih zgrada (VOICE, 2022).

Zakonom o zabrani manifestacija neonacističkih ili fašističkih organizacija i udruženja i zabrani upotrebe neonacističkih ili fašističkih simbola i obeležja koji je stupio na snagu 2009. godine, zabranjena je proizvodnja “propagandnog

materijala”, koji podstiče bilo kakvu vrstu mržnje ili propagira fašističku ili neonacističku ideologiju. Na spisku stvari koje se smatraju propagandnim materijalom nalaze se grafiti. Zakonom je predviđena kazna od sto hiljada do milion dinara za svakoga ko prekrši ovaj član zakona. Javnosti nije poznato da je u Novom Sadu neko zakonski odgovarao zbog ispisivanja ovakvih zabranjenih grafita. Takođe, ispisivanje grafita na javnim površinama predstavlja ne samo prekršaj³, već i krivično delo uništenja i oštećenja tuđe stvari.⁴

U Novom Sadu se već godinama na zidovima ispisuju grafiti kojima se slave osobe osuđene za masovne ratne zločine, a ujedno se negira i genocid koji je Vojska Republike Srpske (VRS) počinila u Srebrenici 1995. godine. Uprkos pravosnažnim presudama Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (kolokvijalno: Haški tribunal), Međunarodnog suda pravde u Hagu, kao i brojnih presuda sudova za ratne zločine u postjugoslovenskom regionu, grafiti kojima se negiraju sudski utvrđene činjenice, ne samo da se ispisuju po fasadama, nego nadležne gradske službe ne čine ništa da ih uklone.

Među najčešćim grafitima je “Ratko Mladić srpski heroj” ili samo “Ratko Mladić”. Ratko Mladić je bio komandant VRS koji je pred Tribunalom u Hagu pravosnažno osuđen na doživotni zatvor zbog genocida, zločina protiv čovečnosti, kršenja zakona ili običaja ratovanja tokom rata u Bosni i Hercegovini u periodu od 1992. do 1995. godine. Sud je utvrdio da je kriv za genocid počinjen nad oko 8.000 Bošnjaka u Srebrenici, zaštićenoj zoni Ujedinjenih nacija (UN), u leto 1995. godine, za progon i prisilno premeštanje Bošnjaka i Hrvata širom BiH, terorisanje civila tokom opsade Sarajeva, te držanje pripadnika mirovnih snaga UN za taoce tokom NATO bombardovanja 1995. godine. Tokom procesa, koji je počeo 16. maja 2012. godine i trajao 530 dana, izvedena su 592 svjedoka, te predloženo oko 10.000 dokaznih materijala.

U vezi sa genocidom u Srebrenici, na novosadskim fasadama je moguće videti i grafite “Srebrenica nije genocid”, “Nož, žica, Srebrenica”. Ni u ovom slučaju nadležne gradske službe nisu uklonile ove grafite sa zidova. Zabeleženi su jedino “gerilski” načini uništavanja tih grafita preškrabavanjem ili dopisivanjem i menjanjem smisla grafita. Te akcije ponekad je potpisivala regionalna politička

---

³ Odluka o uređenju Grada Novog Sada, Službeni list grada Novog Sada, br. 67/2017).

⁴ Krivični zakonik. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

stranka Liga socijaldemokrata Vojvodine, kao i Antifašistička akcija (AFA) Novog Sada, a najčešće su bile delo nepoznatih pojedinaca ili grupa (slika 4).

Slika 4: Preškrabani grafit u novosadskom naselju Liman 3 (foto: autori rada)

Slovo “Z”, nezvanični simbol invazije Rusije na Ukrajinu, takođe je grafitirano po fasadama zgrada u Novom Sadu, uključujući i kampus Univerziteta (slika 6), kao i spomenik ukrajinskom književniku i političaru Tarasu Ševčenku (slika 5).

Slika 5: Slovo “Z” na spomeniku Tarasu Ševčenku (foto: autori rada)

Slika 6: Slovo “Z” na ulazu u kampus Novosadskog univerziteta (foto: autori rada)

U noći sa 5. na 6. jul 2022. godine, na pločnicima i fasadama zgrada osvanuo je veliki broj slova “Z” ispisanih belom farbom, a naročito u delovima Novog Sada kroz koje su, da bi stigli na Petrovaradinsku tvrđavu, morali proći posetioци muzičkog festivala “Egzit” (Exit), koji je održan od 7. do 10. jula 2022. Nakon što su brojni mediji domaći i strani mediji objavili ovu vest, nadležne gradske službe su uklonile te grafitе. Gradonačelnik Novog Sada Miloš Vučević

rekao je povodom ovih incidenata da “očekuje” da policija pronađe počinioca.⁵ Javnosti nije poznato da li su počinioci zaista i pronađeni i sankcionisani.

Slika 7: Radnik u Novom Sadu prefarbava slovo “Z”
(foto: Autonomija/ustupljena fotografija)

BANALNI NACIONALIZAM

Glavne karakteristike (ekstremno) nacionalističkih grafita su težnja ka etničkoj čistoći, autohtnosti, kulturnom esencijalizmu, nacionalnom protekcionizmu

---

⁵ <https://www.021.rs/story/Novi-Sad/Vesti/310656/Vucevic-Ocekujem-da-se-otkrije-ko-je-ispisivao-slova-Z-ovo-je-vreme-sveopste-histerije.html>, pristupljeno 1. avgusta 2022.

i antikosmopolitizmu (Velikonja, 2020). „Ukorenjenost“ koja se forsira tim grafitima može se protumačiti kao Hobsbaumova „izmišljena tradicija“ (Hobsbaum, 2002). Majk Bilig govori i o “banalnom nacionalizmu” (Bilig, 2004) koji se može, na primer, izraziti i bojenjem javnih površina nacionalnim bojama. I takav je slučaj zabeležen u Novom Sadu prethodne, 2021. godine, sa akcentom na gradsko naselje Liman. Tada su fasade zgrada obojene u boje srpske zastave crveno-plavo-belo, koje su na njima ostale do dana današnjeg. Uprkos individualnim pokušajima građana koji žive u tim zgradama da dobiju odgovor na pitanje ko je to učinio, javnost je ostala uskraćena za odgovor. Stanari jedne od zgrada na Limanu na kojoj su takođe iscrtane trobojke privatno su angažovali molere da prefarbaju trobojke, ali su ih “nepoznati počinioci” ponovo vratili u prethodno stanje. Gradonačelnik Vučević je odbacio optužbe da iza ove akcije stoji vladajuća Srpska napredna stranka (SNS), čiji je on visoki funkcioner, i poručio da je “veoma zabrinut zato što određenom broju stanara Limana smetaju srpske trobojke na fasadama zgrada”.⁶ On je dodao i da ne zna na koji način bi grafiti u crvenoj, plavoj i beloj boji predstavljali zastrašivanje pojedinih građana Limana, koje je nazvao “poznavaoocima demokratije”. Pojedini građani, kao i nevladine organizacije, ocenjivali su da su trobojke zapravo poruka vlasti stanovnicima naselja Liman 1, 3 i 4, u kojima su kandidati iza kojih je podrškom stajao SNS izgubili na izborima za savete mesnih zajednica, i to od samoorganizovanih građana.

I pokušaji da se ti grafiti u bojama zastave na neki način dopišu, poput parola “SNS = mafija”, “Jebeš nacionalizam”, “Smrt fašizmu” bili su praćeni promptnom akcijom njihovog vraćanja u prethodno stanje, poput intervencije koja je prikazana na slici 7. Naime, reč je o grafitima koji su zaštićeni specijalnim slojem farbe, zbog čega svaka intervencija na njima može lako da se otkloni i spere, što se redovno i dešavalo. Oni su, dakle, verovatno urađeni sličnom tehnikom kao i poznati mural posvećen Ratku Mladiću u Njegoševoj ulici u Beogradu, koji je nastao leta 2021. godine.⁷ Murala koji su posvećeni Ratku Mladiću ima i u Novom Sadu na nekoliko mesta.

---

⁶ <https://www.021.rs/story/Novi-Sad/Vesti/284383/FOTO-VIDEO-Prekrecene-pojedine-trobojke-na-Limanu.html>, pristupljeno 1. avgusta 2022.

⁷ <https://www.danas.rs/vesti/beograd/mural-sa-likom-ratka-mladica-osvanuo-u-njegosevoj-ulici-u-beogradu/>, pristupljeno 1. avgusta 2022.

Slika 8: Trobojka na koju je doctana zvezda petokraka i antifasistički pozdrav

Izjava gradonačelnika povodom događaja kada je grad bio preplavljen grafitima u obliku slova “Z” da, “što se tiče grada i komunalnih službi, reagovali smo i tako će biti uvek”, na osnovu svih primera koji su izneti u ovom radu ne odgovara činjeničnom stanju.

Očigledno je, naime, ne samo iz navedenih primera već i svakom posetiocu koji dođe u Novi Sad kao i svakom njegovom stanovniku, da komunalne službe ne uklanjaju grafite sa zidova. Ili, preciznije rečeno, utisak je da ih uklanjaju selektivno, po nejasnim kriterijumima. Vest iz 2014. godine glasila je:

Gradonačelnik Novog Sada Miloš Vučević oformio je ‘Anti-grafiti’ jedinicu koja će imati zadatak da sa svih fasada u gradu ukloni grafite koji ruže Novi Sad. Prioritet će biti uklanjanje grafita koji nose poruke mržnje, saopštio je danas kabinet gradonačelnika. Reč je o uvođenju sistemske borbe protiv netolerancije i diskriminacije, i narušavanja izgleda grada. Nećemo dozvoliti nekolicini anonimnih vandala, koji samostalno, ili za nečiji račun, pod okriljem noći ispisuju grafite mržnje, da pobeđe Novi Sad i Novosađane. ‘Anti – grafiti’ jedinici dajem rok od šest meseci da s lica našeg Novog Sada ukloni sve poruke netolerancije koje kvare njegov imidž otvorenog grada velikog srca, rekao je gradonačelnik Vučević.⁸

⁸ https://rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/novi-sad-dobio-anti-grafiti-jedinicu_542998.html, pristupljeno 1. avgusta 2022.

Javnosti je danas nepoznato da li “Antigrafiti jedinica” i dalje postoji. Kako je bilo najavljeno, njen zadatak je bio da formira mapu grafita po kvartovima, radi pravljenja plana njihovog efikasnog i ekonomičnog uklanjanja. Ideja je bila da građani, preko specijalne telefonske linije, prijavljuju uočene grafite, koje bi potom “Antigrafiti jedinica” uklonila u roku od 48 sati.

Nekoliko meseci ranije, krajem novembra 2020. godine, ugrožena je bezbednost programskog direktora Nezavisnog društva novinara Vojvodine (NDNV), novinara Dinka Gruhonjića i njegove porodice, nakon što su na zgradi u kojoj žive ispisani grafiti koji sadrže govor mržnje i nacionalnu netrpeljivost. Na ulazu u zgradu osvanulo je „Pizdo ustaška, ovo nije tvoj grad ni zemlja“ i „Smrade konjušarski“, uz iscrtane svastike koje predstavljaju nacističke simbole, a ispisano je i „Ratko Mladić srpski heroj“.⁹ Slučaj je prijavljen policiji, a krivična prijava podneta zbog izazivanja rasne, verske i nacionalne mržnje i netrpeljivosti dostavljena je na hitno postupanje Višem javnom tužilaštvu. Međutim, to je sve što je poznato u vezi sa tokom istrage, kao i u slučaju podnetih krivičnih prijava zbog brojnih prethodnih pretnji preko društvenih mreža i Gruhonjiću i NDNV-u, kao i mnogim drugim novinarima i novinarkama” (Milinkov, Sedlarević, 2021: 58-59). Pretnje Gruhonjiću usledile su nakon što je na portalu VOICE objavljena njegova foto i video reportaža “Novi Sad – nacionalšovinistička palanka koja slavi genocid?”,¹⁰ u kojoj su prikazani ekstremno nacionalistički novosadski grafiti. Novinari su od tadašnjeg načelnika policije u Novom Sadu saznali da je policiji poznato ko su autori, da su oni “klinci, navijači”, ali da nemaju dokaze, jer na zgradi tada nije bilo kamera koje bi snimile počinioce.

Svakako bi posebnu studiju zahtevala tema upotrebe političkih grafita među takozvanim navijačkim skupinama. Stariji se sećaju da, kada su u Jugoslaviji počeli ratovi 1991. godine, veoma brzo je postalo jasno koliko je tanka linija između organizovanih navijačkih i paramilitarnih grupa, koliko brzo marginalni diskursi fudbalskih navijača mogu izrasti u dominantne diskurse koji se pretvaraju u praksu. Prvo etničko nasilje eksplodiralo je na fudbalskim terenima, prvi dobrovoljci koji su otišli na front sišli su sa tribina (Čolović, 2011). Ova pojava prisutna je i danas: “ekstremističke grupe često regrutuju svoje članove među navijačima” (Velikonja,

---

⁹ <https://www.danas.rs/vesti/drustvo/dinko-gruhonjic-o-pretecim-grafitima-slicne-poruke-sam-dobijao-i-od-vlasti/>, pristupčljeno 1. avgusta 2022.

¹⁰ <https://voice.org.rs/novi-sad-nacionalsovinisticka-palanka-koja-slavi-genocid-foto-i-video/>, pristupčljeno 5. avgusta 2022.

2020: 297), a keltski krst i brojni drugi ekstremno nacionalistički simboli i parole prisutni su na tribinama, pre svega, fudbalskih stadiona. Prisutni su do te mere da se stiče utisak da se društvo naviklo na njih.

ZAKLJUČAK

Kada je u pitanju veličanje ličnosti iz rata koje su osuđene zbog masovnih zločina, veliki broj istoričara (Bešlin, Samardžić, 2018; Končar, 2013; Stojanović, 2008) je saglasan sa tezom da je u pitanju istorijski revizionizam, za koji je karakteristično osporavanje činjenica ili podataka iz prošlosti. Međutim, svi ovi narativi, od kojih mnogi negiraju ili umanjuju ratne zločine, povezani su ne samo sa političkom sadašnjošću, već i sa budućnošću. “Širom Balkana politički akteri koriste umetnost za preoblikovanje istorije. Na taj način oni žele da konstruišu narative koji se mogu koristiti za oblikovanje budućnosti (...) Istoriju često oblikuju politički akteri kako bi oblikovali društvo u željenom pravcu” (Erer, 2021, para. 4). Veličanjem prošlosti na revizionistički način i “cementiranjem” nacionalističkog *statusa quo* u političkom diskursu daje se zapravo vizija budućnosti po političkoj meri. “Mnogi od istih aktera koji su bili u vlasti tokom devedesetih danas su na vlasti u Srbiji (...) njihove temeljne ideološke vrednosti ostaju nepromenjene” (*isto*, para. 17). Rečima vizuelnog umetnika i ilustratora Vladimira Miladinovića:

Ovo nije istorijski revizionizam; ono čemu zapravo sada svedočimo jeste formiranje istorije. Sada imamo situaciju u kojoj zvanične izjave o onome što se dogodilo tokom 1990-ih postaju zvanični narativi za budućnost (...) Prošlost nije samo nešto što se dogodilo. Postoji toliko mnogo načina da se određena prošlost održi živom ili da se pokuša gurnuti pod tepih. A ideologija je ta koja određuje šta se gura pod tepih, a šta izvlači u prvi plan (*isto*, para. 18 i 26).

Mitja Velikonja smatra da je veoma važno da se obrati pažnja na korelaciju koja postoji između desničara na ulici i desničara na vlasti, zbog čega postavlja hipotezu da ih je potrebno zajedno izučavati,

grafite kao uličnu politiku zajedno sa zvaničnom politikom i njenim aparatom (...) šovinističke poruke na zidovima zajedno s onima koje se upućuju s političkih govornica (Velikonja, 2020: 73).

Dakle, “grafiti (...) ne ubijaju nikoga (...) Ne, oni ne ubijaju sami po sebi, ali mogu navesti nekog da ubije – i u tome leži njihova politička moć” (*isto*: 327). Grafiti kao vizuelni politički činovi predstavljaju neposredne pokazatelje kulturnog stanja, društvene dinamike i struktura moći u društvu. „Ni prostor ni vreme nisu izabrani nasumice, svaki je određen svojim mestom, svaki ili ukrašava ili vrši

agresiju na građevinu na kojoj je iscrtan sprejom u brižljivo odabranom trenutku i ulazi u aktivan odnos s prostorom i vremenom“ (*isto*: 40). Na taj način, oni utiču na društvo, preko zidova šalju poruke koje mogu da imaju i konkretne posledice. Ukoliko je vlast ta koja stoji iza masovnog ispisivanja grafita, jasno je da „...vladari ne prskaju zidove bojom zato što misle da ih ljudi nedovoljno čuju i vide, nego zato što žele da ih više čuju i vide, zato što teže monopolu: ne samo u dominantnim medijima nego i na ulici“ (*isto*: 69).

Ekstremno nacionalistički grafiti u suprotnosti su sa vrednostima koje bi trebalo da proklamuje grad koji je Evropska prestonica kulture, kao i sa tradicionalnim vrednostima pokrajine Vojvodine, kao što su multietničnost, multikulturalnost, multikonfesionalnost i višejezičnost, što su ujedno i vrednosti na kojima se zasniva i Evropska unija, koja je Novom Sadu dodelila titulu Evropske prestonice kulture. Ispisivanjem grafita ekstremno nacionalističke sadržine ne samo da se narušavaju navedene vrednosti, već izostankom utvrđivanja odgovornosti i pronalazjenja autora tih grafita nadležni državni organi šalju opasnu poruku javnosti da je takvo ponašanje dozvoljeno. Time se potkrepljuje teza da grafiti nisu samo medij političke opozicije, nego - na primeru Novog Sada - sve češće postaju i medij političkih struktura na vlasti i *mainstream* politike koja je dominantno nacionalistička. Kao što je već istaknuto, “grafit može da bude medij pobune - ili represije”.

Dinko Gruhonjić, Smiljana Milinkov

POLITICAL GRAFFITI OF EXTREME NATIONALISM AS A PROPAGANDA MEDIA IN NOVI SAD, THE EUROPEAN CAPITAL OF CULTURE

Summary

The aim of this paper is to consider and analyse the contradiction between the fact that Novi Sad is the European Capital of Culture for 2022, while, at the same time, facades of various buildings, as well as public surfaces, are inscribed with extreme nationalist political graffiti. The subject of this paper is a critical discourse analysis of graffiti, which has been deepened with a theoretical approach to the insufficiently researched problematic of political graffiti. Political graffiti can become a place of resistance against authoritarianism, oppression, and injustice during times of social and political upheaval (Chaffee, 1988). This is especially common during periods of authoritarianism and extreme repression, in times where the opponents of the regime organize “hit and run” actions, but it is also commonly used by the regime, which attempts to mobilize the masses in this way (Johnston, 2006). At the same time, graffiti can become more problematic – they can have ultranationalist, xenophobic and

racist messages. In this way, they are becoming a medium to attack minorities in society (Zaimakis, 2015). Graffiti today are not only an instrument of the political opposition but are increasingly being used as a “weapon of the strong”, that is, a medium of political structures in power. The central topic of critical discourse analysis as a scientific method is the relation between language and power, which is why it was chosen for the methodological framework of this paper. In this specific case, the subject of the critical discourse analysis are graffiti celebrating people who have been sentenced to life in prison for their judicially proven liability for mass war crimes in the Yugoslav Wars in the 1990s. Also, the paper includes graffiti with racist and Neo-Nazi content. The subject of analysis are also graffiti celebrating the Russian Federation’s invasion of Ukraine. All of the abovementioned content is exactly opposite of traditional values of Vojvodina, such as multiethnicity, multiculturalism, multiconfessionalism and multilingualism, which are also the values on which the European Union was founded. The EU gave Novi Sad the title of European Capital of Culture for 2022. With the absence of determination of liability and the sanctioning of the authors of such hate graffiti, the authorities are sending a dangerous message to the public that such behaviour is allowed. This supports the thesis that “... graffiti are not anymore the medium of the political opposition, but are more often becoming the medium of political structures in power”. That is: “graffiti can be a medium of revolt – or repression” (Velikonja, 2020).

Keywords: Novi Sad, European capital of culture, political graffiti, nationalism, discourse

LITERATURA

- Alonso, A. (1998). Urban Graffiti on the City Landscape [Paper Presentation]. *Western Geography Graduate Conference: San Diego State University, CA, USA.*
- Antifašistička akcija Novog Sada (2009). *Fašizam oko nas – Životni stilovi, simboli i šifre neonacističkih i ekstremno desničarskih grupa.* Novi Sad: Alternativna kulturna organizacija.
- Barthes, R. (2004). *Užitak u tekstu – varijacije u pismu.* Zagreb: Meandar medija.
- Bešlin, M., Samardžić, M. (2018). Postfaktualna istorija: savremeni revizionistički izazovi istoriografskoj metodologiji u Srbiji. *U: Metodološki izazovi istorijske nauke.* Kosovska Mitrovica : Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini.
- Billig, M. (2004). *Banal Nationalism.* London, Tauzand Ouks i Nju Delhi: Sage.
- Bishop, H., Jaworski, A. (2003). We Beat 'Em': Nationalism and the Hegemony of Homogeneity in the British Press Reportage of Germany versus England during Euro 2000. *Discourse & Society*, 14(3), 243–271.
- Britannica, <https://www.britannica.com/>, pristupljeno 6. avgusta 2022.

- Brown, G., Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Chang, H. (2008). *Autoethnography as a Method*. Volnat Krik: Left Coast Press.
- Chaffee, L.G. (1988). Social Conflict and Alternative Mass Communications: Public Art and Politics in the Service of Spanish-Basque Nationalism'. *European Journal of Political Research* 16: 545–72.
- Chaffee, L. G. (1993). *Political Protest and Street Art – Popular Tools for Democratization in Hispanical Countries*. Westport i London: Greenwood Press.
- Čolović, I. (2011). *Za njima smo išli pjevajući – junaci devedesetih*. Zagreb: Pelago.
- Eror, A. (2021). How Serbian street art is using the past to shape the future. *The Calvert Journal*. <https://www.calvertjournal.com/articles/show/13353/ratko-mladic-mural-belgrade-serbia-are-revision-history-shape-future>, pristupljeno 1. avgusta 2022.
- Fairclough, N. (1996). Critical Analysis of Media Discourse. In *Media Studies: A Reader* (eds. P. Marris – S. Thorntam). Edinburgh: Edinburgh University Press: 308-325.
- Hana, D., Šel, J.(2021). Political graffiti in the political symbolic space of Prague, Czechia. *Urban Research & Practice*.
- Hobsbom, E. (2002). Uvod: kako se tradicije izmišljaju. U: *Izmišljanje tradicije*, ur. Erik Hobsbom i Terens Rejndžer, 5-25. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Iveson, K. (2009). War Is over (If You Want It): Rethinking the Graffiti Problem. *Australian Planner* 46 (4): 24–34.
- Johnston, H. (2006). Let's Get Small: The Dynamic of (Small) Contention in Repressive States'. *Mobilization: An International Journal* 11(2): 195–212.
- Končar, R. (2013). Nekoliko zapažanja o pojavama revizionizma u srpskoj historiografiji. U: *Politička upotreba prošlosti - o istorijskom revizionizmu na postjugoslovenskom prostoru*. 35-41. Novi Sad: AKO.
- McCarthy, Michael (1991). *Discourse Analysis for Language Teachers*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Macdonald, N. (2001). *The Graffiti Subculture: Youth, Masculinity and Identity in London and New York*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Milinkov, S., Sedlarević, M. (2021). *Mržnja prema Drugima Solidarnost sa Drugima*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Olberg, S. T. (2013). *Political Graffiti on the West Bank Wall in Israel/Palestine*: Luiston, kvinston i Lampeter: The Edwin Mellen Press.

- Pavoni., A, Zaimakis, Y., Campos, R. (2021). Political Graffiti in Critical Times. In book: *Political Graffiti in Critical Times: The Aesthetics of Street Politics* (pp.1-26) Edition: Protest, Culture and Society: Berghahn.
- Ryan, H. (2018). *Political Street Art: Communication, Culture and Resistance in Latin America*. London: Routledge.
- Silaški, N., Đurović, T., & Radić-Bojanić, B. (2009). *Javni diskurs Srbije: kognitivističko-kritička studija*. Beograd: Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta.
- Stojanović, D. (2008). Revizija revizije ("1941" u udžbenicima istorije u Srbiji). U: *Kultura sjećanja: 1941*. 157-163. Zagreb: Disput.
- Van Dijk, T. A. (1993). Principles of Critical Discourse Analysis. *Discourse and Society*, 4(2), 249–283.
- Velikonja, M. (2020). *Politički grafiti - primeri iz postsocijalističkih država Balkana i Centralne Evrope*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Waldner, L., Dobratz, B. (2013). Graffiti as a Form of Contentious Political Participation. *Sociology Compass* 7(5): 377–89.
- Zaimakis, Y. (2015). Welcome to the Civilization of Fear: On Political Graffiti Heterotopias in Greece in Times of Crisis. *Visual Communication* 14(4): 373–96.

Internetski portali:

- 021 (2022). <https://www.021.rs/>, pristupljeno 1. avgusta 2022.
- Danas (2022). <https://www.danas.rs/>, pristupljeno 1. avgusta 2022.
- Radio-televizija Vojvodine (2022). <https://rtv.rs/>, pristupljeno 1. avgusta 2022.
- VOICE (2022). <https://voice.org.rs/>, pristupljeno 5. avgusta 2022.

Zakonski i podzakonski akti:

- Krivični zakonik. Službeni glasnik Republike Srbije, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
- Odluka o uređenju Grada Novog Sada. Službeni list Grada Novog Sada, br. 67/2017.
- Zakon o zabrani manifestacija neonacističkih ili fašističkih organizacija i udruženja i zabrani upotrebe neonacističkih ili fašističkih simbola i obeležja (2009). Beograd: Službeni glasnik.

